

Ostrowska, Teresa

"Primitiae physico-medicae...
(1750-1753)", Edmund Waszyński,
Leszno 1997 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 43/3-4, 172-175

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Primitiae physico-medicae... (1750–1753). Pierwsze w Polsce czasopismo medyczne. Wybór, wstęp i opracowanie Edmund Waszyński. Leszno 1997 Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne 8°, 212 s., ilustr.

Miasto Leszno już w XVI w. było znanym w kraju i na świecie ośrodkiem intelektualnym. W XVII w. tutaj działali m.in. Jan Amos Komeński, czeski pedagog i Jan Jonston, przyrodnik, filozof, historyk i teolog, lekarz miejski w Lesznie. W XVIII w. natomiast ukazało się tutaj pierwsze w Polsce czasopismo medyczne. Nosiło ono nazwę „Primitiae...” i w trzech tomach, łącznej objętości ponad 900 stron, zamieściło 60 artykułów w łacińskim i jeden w niemieckim języku. Artykuły miały przeważnie charakter poglądowy i kazuistyczny. Jeden z nich, pióra Wawrzyńca Mitzlera, sugerował potrzebę założenia w Warszawie kolegium lekarzy, odpowiednika towarzystwa naukowego i dzisiejszej Izby Lekarskiej.

Czasopismem tym zainteresowało się Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne. W 1974 r. powierzyło badania nad nimi miejscowemu lekarzowi-praktykowi Edmundowi Waszyńskiemu. Finansowało też tłumaczenie tekstów łacińskich przez trzech filologów klasycznych. W wyniku podjętych prac w 1987 r. zostało wydane metodą kserograficzną, nakładem wzmiankowanego Towarzystwa i Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Lesznie, tłumaczenie i streszczenie tekstów tomu I.

W 1997 r., z okazji jubileuszu 450-lecia lokacji miasta Leszna, Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne ogłosiło wybór tłumaczonych i częściowo streszczonych tekstów trzech tomów czasopisma. Poprzedziło je słowem *Od wydawcy* (Alojzego Koniora prezesa Leszczyńskiego Towarzystwa Kulturalnego) i *Wstępem*, pióra E. Waszyńskiego, który także dokonał wyboru i opracowania tekstów. Wstęp jest przedrukiem z niewielkimi zmianami artykułu tegoż Autora, ogłoszonego w „*Annales Silesiae*” 1984. Wstęp na 25 stronach zawiera następujące rozdziały: I. *Medycyna w Polsce w połowie XVIII wieku*, II. *Założenie czasopisma i jego inicjatorzy*, III. *Charakterystyka czasopisma* (1. *Program*, 2. *Tematyka*, 3. *Recepcja*, 4. *Szata graficzna*, 5. *Dedykacje*, 6. *Język*), IV. *Poglądy autorów na istotę choroby oraz stosowane środki lecznicze*, V. *Rola i miejsce „Primicji” w ogólnym rozwoju czasopiśmiennictwa w Polsce i na świecie*. Potem następuje 11 zgrupowanych ilustracji na kredowym papierze, przedstawiających panoramę miasta Leszna w XVIII w., portret E. J. Nejfelda – głównego wydawcy czasopisma, karty tytułowe i dedykacje trzech tomów „Primitiae...” oraz karty tytułowe trzech artykułów w nich drukowanych. Publikację kończy wybór przetłumaczonych i streszczonych tekstów pierwowzoru.

Jak wynika ze sformułowań zamieszczonych na s. 3 i s. 27–28, dużą trudność sprawia Autorom części wstępnej ustalenie, którym chronologicznie czasopismem medycznym były „Primitiae...”, ewentualnie, którym chronologicznie krajem wydającym czasopismo medyczne była Polska. Pada nawet sugestia, że „[...] europejska chronologia wydań czasopism medycznych sytuuje je na czwartej pozycji

po Anglii (1664), Francji (1670) i Niemczech (1717)", i że przedstawiony w książce „[...] pobieżny i bardzo skrótowy rys historyczny czasopiśmiennictwa lekarskiego wskazuje na znaczące miejsce „Primicji” w ogólnym rozwoju myśli lekarskiej”. Sugestie te można tylko nazwać pobożnym życzeniem nie opartym na żadnych przesłankach.

Szkoda, że Autorzy nie sięgnęli do podstawowych publikacji traktujących o historii czasopiśmiennictwa medycznego na świecie tj. do prac F. H. Garrisona, D. Kronicka i J. Thorntona¹. Jak ci pionierzy podają, ewidencja wszystkich tytułów czasopism jest niemożliwa, ponieważ niektóre wydawano w niewielkim nakładzie i tylko przez krótki okres, inne nie pozostawiły przypuszczalnie żadnego po sobie śladu, często zmieniano tytuły, aby zainteresować nowych subskrybentów, wiele też czasopism wydawano jednocześnie w kilku językach. Niemniej jednak ustalili oni, że pierwsze czasopisma medyczne pojawiły się w drugiej połowie XVII w., że w owym stuleciu ukazało się dziesięć tytułów czasopism drukowanych we Francji, W. Brytanii, Holandii, Niemczech i Danii oraz że w XVIII w. było 436 tytułów, w tym także austrowęgierskich, szwajcarskich i in. Na podstawie wspomnianych pionierskich prac Autorzy części wstępnej mogliby też skorygować błędnie przez siebie podane lata ukazania się pierwszych czasopism medycznych w Anglii i Francji. W rzeczywistości był to w Anglii 1684 r., a we Francji – 1679 r.

Tak więc upada przypuszczenie, że Polska była czwartym krajem, w którym wydano czasopismo medyczne, i że „Primitiae...” należały do wcześniejszych tego typu periodyków. Na podstawie obserwacji wspomnianych pionierów można „Primitiae...” plasować na jakimś 200-y miejscu. A więc, czy można mówić o znaczącym miejscu tego czasopisma w ogólnym rozwoju myśli lekarskiej?

Sformułowanie na s. 7 jakoby wydawanie drukiem czasopism przez lekarzy nie zrzeszonych w towarzystwie było zjawiskiem wyjątkowym, nie znajduje potwierdzenia w faktach. W tablicy, zamieszczonej na s. 29 omawianej książki, wśród 12 tytułów czasopism mniej niż połowa była wydawana przez towarzystwa. Podobne proporcje widzimy w monografii T. Ostrowskiej pt. *Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie w XIX wieku (1800–1900)*. (Wrocław 1973).

Przypis na s. 10 zawiera cztery błędne informacje. Otóż A. F. Wolff nie był założycielem, tylko współzałożycielem Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. Towarzystwo to powstało nie w 1822 r., tylko w 1820 r. Nie powstało ono w Polsce, bo Polska nie miała wówczas swojej państwowości, tylko „na ziemiach polskich”. Nie było pierwszym, a drugim po Towarzystwie Lekarskim Wileńskim (założonym w 1805 r.) towarzystwem lekarskim na ziemiach polskich. Błędy te nie powstałyby, gdyby Autor *Wstępu* skorzystał z literatury przedmiotu².

Na s. 27 i 29 wprost roi się od błędów. Zniekształcone zostały tytuły czasopism, lata ukazywania się niektórych z nich, nazwisko jednego z redaktorów, ponadto pominięto tytuły niektórych czasopism medycznych ukazujących się przed 1837 r.

Jak to się mogło stać? Otóż Autor *Wstępu* powołuje się na sześć publikacji polskich. Z pośród nich tylko artykuł S. Konopki³ w sposób nader przystępny

naświetla dzieje czasopiśmiennictwa medycznego. Prawdopodobnie w wyniku pomyłki zecerskiej został w nim błędnie podany rok założenia „Philosophical Transactions” i tytuł „Pamiętników Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego”. Zgodnie z zasadami sztuki autorskiej S. Konopka w artykule powołał się na prace pionierów dziejów czasopiśmiennictwa medycznego, z których korzystał przygotowując artykuł. Tymczasem Autor *Wstępu* nie tylko nie sięgnął do tych pionierskich prac⁴, ale nawet błędnie odpisał od S. Konopki szereg informacji. Czy w ciągu blisko 25 lat prowadzenia badań nad czasopismem „Primitiae...” nie mógł znaleźć czasu na zapoznanie się z literaturą przedmiotu? Czy to tak trudno wiernie przepisać od S. Konopki tytuły czasopism, lata ukazywania się ich, nazwiska redaktorów-wydawców? Nie można znaleźć usprawiedliwienia na takie postępowanie!

Jeżeli zaś chodzi o bałamutne informacje, zamieszczone na tablicy na s. 29, to również i tu zawiniło nie wykorzystanie opracowań dotyczących dziejów czasopiśmiennictwa naukowego i medycznego, tym razem polskiego. Czy Autor *Wstępu* nie znał tych opracowań? Czy może nie chciał zadawać sobie trudu czytając je?

No, ale jeżeli Autor *Wstępu* zabiera się do pisania prac, na temat których nie zebrał niezbędnych wiadomości... Osąd pozostawmy Czytelnikowi.

Dokonanie korekty popełnionych przez Autora *Wstępu* błędów miałyby się z celem. Jest ich bowiem zbyt wiele, by mogła ona tu spełnić swoje zadanie. Można tylko ostrzec Czytelnika przed poważnym traktowaniem części wstępnych książki.

O ile jednak próby przedstawienia dziejów czasopiśmiennictwa i dziejów pierwszych towarzystw lekarskich wykazują kompletną ignorancję Autorów części wstępnych, o tyle opis bibliologiczny „Primitiae...” i charakterystyka ich jest w zasadzie starannie przedstawiona.

Teksty „Primitiae...” tłumaczone i częściowo streszczone, zostały ułożone kolejno, zaopatrzone spisami rzeczy. Przy każdym tekście są wymienieni tłumacze i ci, którzy dokonali streszczeń. Sporadycznie są zamieszczone przypisy komentujące tekst. Natomiast na s. 110, w spisie rzeczy tomu II, opuszczono trzy artykuły G. E. Hermanna, znajdujące się na s. 200–209 pierwowzoru. Wymieniono tylko 23 artykuły, zamiast 26. I w ten sposób wprowadzono Czytelnika w błąd! Na s. 183 zaś, nie skorzystano z okazji zaznaczenia, że tytuł tomu III był nieco odmienny od tytułów tomów poprzednich, a na s. 188 przy pozycji 16 opuszczono gwiazdkę oznaczającą, że jest to artykuł nie tłumaczony.

Czytelnikowi pozostaje ubolewać, że przetłumaczono jedynie wybrane teksty, a nie wszystkie. Opuszczono w ten sposób 20 artykułów tj. ok. 33% całości. Nie znajdujemy nawet próby usprawiedliwienia tego. Czy uznano, że tych 20 artykułów nie zasługuje na tłumaczenie? Czy okres blisko 25 lat był za krótki dla trzech filologów na dokonanie przekładu? A jeżeli tak, to czy nie należało poczekać z opublikowaniem spolszczonej wersji czasopisma? A może chodziło o uczczenie jubileuszu przypadającego w 1997 r., a nie o wartość wydanej publikacji? No cóż, już nie nadarzy się okazja wydania do niej suplementu zawierającego tłumaczenia opuszczonych artykułów. Tyle ważniejszych uwag.

Można do nich dodać jeszcze jedną. Otóż recenzentka nie po raz pierwszy opiniuje prace Autora *Wstępu* dotyczące czasopisma „*Primiciae...*”. Nie po raz pierwszy podaje uwagi krytyczne, wskazuje właściwe piśmiennictwo i uwagi warsztatowe. Pomimo to, Tenże wytrwale i permanentnie powiela te same błędy. Uwaga bez komentarza!

Jak widzimy, wydawcy niepotrzebnie pospieszyli się z opublikowaniem omawianej książki. Nie przetłumaczono bowiem całości tekstów. Przeoczono w spisie rzeczy tomu II trzy artykuły. Autorzy zaś części wstępnych w swoich wypowiedziach, zwłaszcza z zakresu dziejów czasopiśmiennictwa, wykazali kompletną ignorancję. Jedyną więc wartość książki sprowadza się do przybliżenia współczesnemu Czytelnikowi wyboru tekstów pierwszego w Polsce czasopisma medycznego, pochodzącego z XVIII w. i bibliologicznej jego charakterystyki. Szkoda! Bo gdyby Autorzy części wstępnych przyłożyli się do pracy, mogła by to być cenna publikacja.

Książka jest drukowana na białym papierze. Czcionka wyraźna. Korekta została przeprowadzona starannie. Okładka jest kartonowa, estetyczna. Nakład nie został podany.

Przypisy

¹ F. H. Garrison: *The medical and scientific periodicals of the 17th and 18th centuries. With a revised catalogue and checklist.* „Bull. Inst. Hist. Med.” T. 2: 1934 nr 5 s. 285–343; D. Kronick: *The Fielding H. Garrison list of medical and scientific periodicals of the 17th and 18th centuries; addenda et corrigenda.* „Bull. Inst. Hist. Med.” T. 32: 1958 nr 5 s. 456–474; J. Thornton: *Medical books, libraries and collectors.* London 1966.

² *Przedmowa.* „Pam. Tow. Lek. Wileńsk.” T. 1: 1818 s. III–XII; J. Peszke: *Dzieje Towarzystwa. Cz. I, Pierwsze półwiecze.* W: *Stulecie Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego 1820–1920.* Warszawa 1931; S. Konopka: *Polskie towarzystwa lekarskie w XIX wieku.* „Służba Zdrowia” R. 18: 1966 nr 10 i 11; Tenże: *August Ferdynand Wolff (1768–1846), jeden z założycieli Wydziału Akademickiego Lekarskiego i Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego (w 200 rocznicę jego urodzin).* „Arch. Hist. Med.” T. 31: 1968 z. 2 s. 229–237. Por. też podręczniki: B. Seyda: *Dzieje medycyny w zarysie.* Warszawa 1973 s. 576–577; *Historia medycyny.* Pod red. T. Brzezińskiego. Warszawa 1988 s. 260.

³ S. Konopka: *Z dziejów czasopiśmiennictwa lekarskiego XVII do XIX wieku.* „Biul. Gł. Bibl. Lek.” R. 18: 1969 nr 7–8 s. 565–572.

⁴ Por. przyp. 1.

Teresa Ostrowska
(Warszawa)